

УДК 82.09

Руснак Ірина Євгеніївна,
професор кафедри української літератури, компаративістики і
грінченкознавства Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна, доктор філологічних наук

ORCID iD 0000-0001-8355-7389

i.rusnak@kubg.edu.ua

«ДОБРОВОЛЬЦІ ДОБРЕ ЗНАЮТЬ, ЗА ЩО Б'ЮТЬСЯ І ВМИРАЮТЬ...»

(Рецензія: Роздольська Ірина. Літературний феномен Українських Січових Стрільців: функціонування та структура покоління: монографія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. – 444 с.)

У 2021 році у видавництві Львівського національного університету імені Івана Франка вийшла друком монографія Ірини Роздольської про унікальний художній досвід Українських Січових Стрільців. Книга, як означено в анотації, стане в нагоді літературознавцям, культурологам, пресознавцям, історикам, політологам, філософам, загалом усім, хто прагне пізнати першу половину ХХ століття в усьому розмаїтті політичних, ідеологічних та естетичних пошуків.

Початок ХХ століття був напружено-героїчним і болісно-травматичним для бездержавної української нації. Розчленована між двома протидіючими силами воєнної арени вона разом з іншими вступила у Першу світову війну. Напередодні Великої війни в Галичині відбувалася активна розбудова національно-суспільного життя: з'явилася низка українських економічних, культурних, освітніх установ, розвивалася політична преса, шкільництво, народні читальні. Політичний світогляд галичан шліфували численні політичні партії; молодь гуртувалася навколо пожежно-руханкових товариств «Січ» і «Соколи», які плекали шляхетність духу, взаємодопомогу, відвагу і жертвність. Згодом з'явилися військові гуртки «Пласту», де юнаки та юнки проходили військовий вишкіл. У такій атмосфері виростала перша українська

військова формація новітньої доби – Українські Січові Стрільці, в середовищі яких і народилася осмислена й інтерпретована в монографії Ірини Роздольської стрілецька література.

Дослідження названого феномену в українській гуманітаристиці має свої першопочатки. Відправними акордами стали літературознавчі розвідки М. Ільницького, Ю. Коваліва, О. Кузьменко, Н. Мафтин, Т. Салиги, С. Хороба й інших дослідників. Не менш вагомим був вихід у світ антології «Стрілецька Голгофа» (1992), де вперше в окремому томі репрезентовано стрілецьку спадщину широкому загалу. Видання повертало із забуття імена письменників-стрільців, знайомило з перлинами стрілецької поезії, пропонувало коментарі, біографічні шкіци про найяскравіших представників покоління. Усе це готувало ґрунт для появи студії комплексного характеру, яка би на теоретичному і функціональному рівнях представила сучасну історико-літературну візію феномену Січових Стрільців, «війська, попереду якого ішли, мов генерали, поети» (Е. Козак). Таким солідним дослідженням, на мою думку, стала рецензована монографія Ірина Роздольської. Перед авторкою постало складне завдання – здійснити системну і послідовну реконструкцію окресленого явища; осмислити стрілецьку життєтворчість як окремий генераційний феномен, злютований із національно-визвольним чином Українських Січових Стрільців і завданнями національно-державницької стратегії 1914–1939 років, із урахуванням його межової творчої природи, продиктованої розташуванням поміж двома полюсами – «політикою та естетикою» (Роздольська, 2020, с. 9). Майстерно занурившись у художній матеріал, авторка не заблукала серед численних літературних об'єднань, клубів, груп, імен, якими густо наповнене інтерпретаційне поле монографії. Основними орієнтирами у мистецькому багатоголоссі доби було обрано принцип історизму, порівняльно-історичний метод і структурно-генераційний підхід, сприйнятий дослідницею додатною теоретико-літературною та історико-літературною методологічною пропозицією «<..> щодо структурної диференціації літературного потоку першої половини ХХ століття в

українській літературі, особливо для формацій, глибоко занурених у соціально-історичний час, у нашому випадку військової спільноти Українських Січових Стрільців, яка функціонувала на перетині вертикалі історичного часу та горизонталі соціальних і національних контекстів» (Роздольська, 2020, с. 11).

Уже у вступі науковиця означила органічну неподільність маркованих зв'язком з національно-визвольними змаганнями замовчуваних тривалих час сторінок історії української літератури ХХ століття. На її думку, «стрілецька літературна творчість, поезія українського Резистансу (УПА) (І. Яремчук), а нині «революційна лірика Майдану» (Г. Горішна) – становлять специфічні, суспільно заангажовані феномени, які «виламуються» із потоку власне літератури як літератури, і формують цілу лінію такого письменства, що постає на межі, на зламі історії, у вихорі геополітичних змін ХХ–ХХ століть, що також є науковою лакуною» (Роздольська, 2020, с. 7). Філігранно вибудованим духовним містком між початками ХХ і ХХІ століть авторка потвердила актуальність дослідження для нашого часу.

У рецензованій монографії всебічно розкрито проблему літературного буття січового стрілецтва як військового покоління. Ірина Роздольська скрупульозно рухається від теоретико-методологічних пошуків і засновків у першому розділі до реалізації власної гіпотези щодо об'єкта досліджень, представленої в наступних чотирьох розділах монографії.

Концепт генерації як автономного утворення на перетині вертикалі історичного часу і горизонталі соціального середовища структурує думку в рецензованій монографічній розвідці. Використавши засадничі категорії, що впливають на формування окремого покоління (вік, хронологічні межі існування, соціальну біографію, спільну ідеологію, стиль тощо), дослідниця окреслила власну точку зору на аналізоване явище, пояснила специфіку літературної реалізації військової генерації, яка, в силу своєї природи, вийшла за рамки виключно військового формування Легіону УСС, а буттєво реалізовувала себе поколінневою ланкою у своєму «тут і тепер» упродовж

усього періоду Визвольної війни, а потім і в міжвоєнну добу. У монографії з'ясовано історико-культурні та соціальні обставини «місцярозташування» (К. Маннгайм) стрілецького покоління, початки входження «на кін» історії, охарактеризовано основний ідейний імператив, що став детермінантою стрілецької свідомості і визначив напрямок творчості, обрії художнього світу кожного з митців.

Цікаві спостереження допомогли авторці реконструювати траєкторію стрілецького літературного функціонування через призму літературно-видавничих кіл, товариств, союзів. Пресове стрілецьке видання науковиця потрактувала як специфічний формат літературної групи. І. Роздольська вперше вводить в обіг окремі літературно марковані імена, твори, вперше здійснює їхню літературознавчу інтерпретацію. Привертає увагу глибокий аналіз пресового дискурсу доби, зокрема огляд військових стрілецьких видань, серед яких – «Стрілець», «Стрілецький календар-альманах»; інформаційно-літературних часописів, зокрема «Вістника Пресової Кватири», тижневика «Будучина». Не оминає дослідниця і літературно-мистецьких видань, аналізує основні тенденції та тематичні напрямки двотижневика «Шляхи», місячників «Світ» і «Червона Калина», сатиричних часописів «Бомба» і «Самопал», газети «Самохотник» тощо. Окремі зі згаданих пресових органів отримують у монографії нові смислові акценти.

У рецензованій книзі вправно простежено, як кореспондує поколіннева ланка Січових Стрільців у вертикалі історичного часу, кого вона обрала за своїх попередників і наступників. «Батьками покоління» у стрілецькій генераційній свідомості Ірина Роздольська вважає Тараса Шевченка й Івана Франка, з благословення яких автори-воєнки здійснювали власну визвольну місію і потребували комунікації «крізь час» із наставниками. Дописи митців стрілецької генерації, що в загалі були націлені на «pro memoria», актуалізацію і збереження пам'яті про українських геніїв, запропоновано сприймати як *стрілецькі меморати*. У семантичному полі означеного терміна авторку привабляло те, що в ньому «<...> превалює інтенція осмислити культурне

надбання та зафіксувати його в національній пам'яті та передати майбутньому поколінню» (Роздольська, 2020, с. 272).

Погляд на січових стрільців як на генераційний феномен дозволив Ірині Роздольській представити взаємини стрілецтва і молодомузівців як дещо «старших братів», причетних, побратимів, зрозуміти роль останніх у літературній траєкторії військової когорти.

Новизну рецензованої монографічної студії визначає не тільки залучення до наукової інтерпретації маловідомих пресових органів, персоналій, текстів, архівних матеріалів. Аналізуючи літературно-критичні розвідки авторів зі стрілецького середовища, авторка вперше в сучасному літературознавстві окреслила явище стрілецької літературної критики; як окремі повноцінні сфери духового життя військового покоління окреслила стрілецьку шевченкіану і франкіану. Життєву налаштованість січових стрільців в умовах воєнного катастрофізму 1914–1920-х років І. Роздольська характеризує через концепт «трагічний оптимізм» (Д. Донцов) і трактує її одним із джерел світогляду письменників-вісниківців міжвоєнної доби. Зрештою, авторка віднаходить стрілецький слід у відродженні «Літературно-Наукового Вістника» 1922 року. Позиція дослідниці щодо генетично-типологічного зв'язку стрілецького письменства з митцями-вісниківцями міжвоєнної доби заслуговує беззастережної підтримки.

Свій сенс мають думки авторки рецензованої монографії про два військові покоління в одному часово-літературному континуумі. Репрезентовані вони у розвідці Ірини Роздольської, з одного боку, січовими стрільцями, з іншого, – вояками Армії УНР. Чітко окресливши означену типологічну проблему, науковиця увиразнила і зіставила основні світоглядно-літературні точки генераційної тожсамості обох феноменів. Спільною для них, на її думку, була власна національна ідентифікація через українську мову, феномен Тараса Шевченка, українські державницькі та військові традиції. Різнилися ж ці військові покоління «<...> національно-екзистенційним охопленням історичного хронотопу національного дому» (Роздольська,

с. 375). Армії, репрезентантами яких були січові стрільці та інтерновані вояки, проходили свій вишкіл у різних політичних системах, і ця різниця оприявнила себе одразу після об'єднання військовиків в одне ціле. «В актуальному їхньому тогочасі, – продовжує дослідниця, – історія розкривалася по-іншому – кожна армія вела власну траєкторію героїчного чину, позначеного кров'ю жертв і героїв, місцями, місцями вічної слави і вічного смутку. Коли придивимося до героїчного хронотопу років національно-державницького змагу, зартикульованого в художньому слові, побачимо означені відмінності» (Роздольська, с. 375).

Важливо наголосити, що науковий пошук Ірини Роздольської не був легким, оскільки для заглиблення в обрану проблему дослідниця студіювала, окрім літературознавчих і фольклористичних, історичні, пресознавчі, мистецтвознавчі джерела, залучала до аналізу спогади січових стрільців, рукописні стрілецькі видання, що нерідко не мали постійного місця і періодичності видання. Загалом монографія Ірини Роздольської масштабна не тільки постановкою проблеми, а й викінченим її осягненням. З одного боку, рецензована праця слугує певним підсумком гетерогенних досліджень художньої спадщини українських січових стрільців, а з іншого, – виводить осмислення стрілецького художнього дискурсу на новий рівень.

Монографічне дослідження оснащено добротним списком використаних джерел, що налічує 436 позицій; для зручності користування його доповнено списком скорочень, іменним покажчиком і розлогою англійською анотацією. Особистісне начало в науковому дискурсі оприявлене у «Слові вдячності», адресованому авторкою всім причетним до появи рецензованого дослідження. Не зайве буде наголосити, що доступність монографії забезпечено не стільки паперовим накладом (всього лишень 300 примірників), скільки її розміщенням у відкритому доступі в електронній бібліотеці «Чтиво» (https://chtyvo.org.ua/authors/Rozdolska_Iryna/Literaturnyi_fenomen_Ukrainskykh_Sichovykh_Striltziv_funktsionuvannia_ta_struktura_pokolinnia/).

Підсумовуючи, зазначу, що монографія Ірини Роздольської матиме вдячного читача, і не тільки з наукових кіл. У книзі йдеться про когорту талановитих митців, котрі творили в буремні роки Визвольних змагань і карбували у Слові пульсацію гарячої крові та вояцьку мрію про **свою Українську Державу**. «Добровольці добре знають, за що б'ються і вмирають», – стверджує народна січова пісня. Саме високими моральними цінностями, героїчним наставленням і великою жагою життя надихає стрілецька поетична спадщина сучасних українців, на долю яких випало захищати і вберігати від зовнішнього напасника **свою Українську Державу**.